

message. Each of these images has a purpose of the reconstruction of the inner world of a person (not mere transmission of factual information). The imperative “know yourself”, calling for communication of a person with him/her-self, encourages a person to change individual set of codes, and, therefore, his/her inner world. This is the “transition” of a person to its own personality, to a human in him/her. The functionality of symbols depends on keeping in the attention their paradoxical nature: a combination of “empty appearance” and true significance of existence. “Visible nature” is not real being, because it is not an active element in the world. Due to the paradoxical nature of the symbol, the world of symbols is a system of binary oppositions. Correct understanding of the significance of symbols means perceiving their meaning as exactly the opposite, constantly remembering the polar inversion of truth and illusion. The most profound and essentially unique feature of Skovoroda's symbolism is the construction of not only a philosophical concept, but his own life as a symbolic philosophical work. His refusal of action aimed at pragmatic calculation of common sense is a philosophical challenge to the rationality of the Modern time, the opposition of the “heart” as a center of the supreme values to the “rational egoism” and an impersonal social order.

Keywords: H. Skovoroda; symbol; symbolic worldview; Neoplatonic tradition; man; communication.

Стаття надійшла до редколегії 11 вересня 2023 року

УДК 1:377.3

DOI: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2\(31\)-15-20](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2(31)-15-20)

Савчук Наталія,
м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0002-5794-1333>

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА В ПАРАМЕТРАХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ: ВІД НАУКИ ДО «КОРИСНОГО ЗНАННЯ»

Анотація.

У статті проаналізовано модернізацію системи освіти в Україні в процесі її входження в економічний, політичний і соціокультурний простір Європейського Союзу. Головною умовою вказаних перетворень, вважає автор, постає наукова освіта, яка була найважливішим фактором економічної революції. Джерелом економічного зростання є корисні знання. Вони безпосередню беруть участь у створенні сучасного світу, техніко-технологічних інновацій матеріального добробуту і соціальних благ як основи життя сучасної цивілізації.

Ключові слова: наукова освіта; корисне знання; навчання; людина; технології; творчість.

Війна українського народу в боротьбі за свободу і європейський вибір призвела до повної переоцінки соціальної, політичної та культурної реальності, а також стереотипів діяльності та поведінки в кардинально змінених суспільно-економічних і геополітичних умовах. Така ситуація створила відповідні труднощі побудови нової моделі освіти, яка має повною мірою відображати національну боротьбу проти ворога, відбудови і культурного відродження після перемоги. Ідеться не лише про реформування системи освіти, а й про її роль у вирішенні завдань модернізації України після війни для входження в економічний, політичний і соціокультурний простір ЄС. Потрібно враховувати, що від рівня розвитку освіти залежить соціальна стратифікація, тобто можливості тієї чи іншої соціальної групи отримати загальну та професійну підготовку високого рівня. Водночас надзвичайно важливе значення набувають наука й інноваційні технології щодо людини та суспільства, тенденція відмови від енциклопедизму і рух у бік соціально значущих і практичних навичок, які наразі потрібні в реальному житті. Найбільш повно досягти цієї мети можливо за рахунок активного розвитку наукової освіти,

спрямованої на досягнення корисного знання, матеріального добробуту, а також системи цінностей.

Актуальність проблеми наукової освіти зумовлено невинним розвитком інформаційно-цифрових технологій, пріоритет яких вимагає креативного, критичного мислення та діяльності. Але не мислення заради мислення, а для навчання методу пізнання, для чого освітня парадигма має бути зосереджена на дослідницькому пошуку нового і генерації альтернатив, нових цінностей, опосередкованих зовнішнім науково-технологічним досвідом. Як підтверджує практика, цей напрям «випереджає в контекстах ситуативному навчанні в міждисциплінарному і трансдисциплінарному предметному полі, когнітивній спеціалізації в профільних групах, – зазначає М. Гальченко. Цей шлях є найбільш продуктивним для досягнення, окрім суспільного прогресу, і власного успіху житті» [1, с. 8].

Завдання, яке постає сьогодні перед кожною, особливо молодіжною людиною, полягає в умінні перетворювати наявні теоретичні знання в практичні, у стратегії розв'язування завдань, потрібних для соціального та економічного розвитку. Зокрема Е. Морен зазначає: «сучасне життя вимагає від людини володіти загальною здатністю ставити і розв'язувати проблеми, а також оперувати принципами організації, які дозволяють надавати знанням смисл і практичне значення» [7, с. 23].

Важливо враховувати, що освіта нині покликана виконати інтегративну функцію щодо здійснюваних інновацій у всіх галузях соціальнокультурного й економічного розвитку, об'єднавши їх в оновлену цілісність, а також використати результати нововведень і створити науково усвідомлену програму з подолання хаотичномозаїчних, безсистемних, розрізнених практичних заходів і дій. По суті, у сучасному соціумі окреслюється принципово інша функціональна характеристика системи освіти, що має інші підходи, акценти та нюанси. Вони вимагають її вияву як провідного соціального центру, що цілеспрямовано впливає на всі сфери суспільного буття й перетворюється в неформалізовану структуру. У цій ситуації, інститут освіти еволюціонує «у вибух надій» у здійсненні суспільного прогресу. Один із магістральних способів реалізації таких «надій» – це його перетворення за допомогою інтегративної освітньо-творчої діяльності всього суспільства, у скрізь потрібний інститут, який посилює свої позиції. Саме вони зумовлюють інноваційно мислячих індивідів на цілеспрямоване перетворення всіх сфер соціальної дійсності.

Головною умовою зазначеного перетворення постає освіта, але освіта економічна. «Промислова революція, – підкреслює Джоель Мокір, – являла собою етап, на якому помітно збільшилася вага компоненти економічного зростання, заснованої на знаннях... Промислова революція була визначена інтелектуальними досягненнями, тому істинний ключ до її пояснення потрібно шукати в науковій революції XVII ст. і у Просвітництві XVIII століття. Ключом до промислової революції була техніка, а техніка – це знання» [6, с. 46–47]. Але ці знання вимагали популяризації, доведення їх корисності для людини і суспільства. У цій ситуації постає проблема «корисних знань», які концептуалізував С. Кузнець, розуміючи їх в ролі джерел сучасного економічного зростання [5]. Ідеться про знання, які визначають шляхи досягнення головного, що визначає соціально-економічний поступ – вигоди.

Основу корисних знань становить техніка, під якою в прямому смислі розуміється маніпулювання природою заради отримання економічної вигоди. Безумовно, дуже багато важливих знань, включаючи економічні, пов'язано з соціальними явищами: це знання про ціни, закони, взаємовідносини, особистості, мистецтво, літературу тощо. Потрібно додати, що ряд технологій засновуються на закономірностях людської поведінки (мається на увазі наука менеджменту і маркетингу), і тому їх можна вважати відповідними до наведеного визначення. Потрібно вказати на необхідність економічних знань, оскільки вони є важливими для ефективного виробництва і розподілу. Як зазначає Е. Тофлер, економічна та військова могутність стають неможливими без розвинутої освіти, яка забезпечує виробництво й застосування знання [9]. У цьому контексті йдеться про освіту наукову і про знання корисне.

Якщо розглядати міжнародний досвід, то важливим доповненням до економічної освіти в контексті наукової освіти широкої популярності набув «форсайт». Спеціалізований заклад ООН зі сприяння міжнародному виробничоекономічному співробітництву дає таке його визначення: «Форсайт – система методів експертної оцінки соціальноекономічних та інноваційних стратегій, виявлення технологічних проривів, здатних вплинути на економіку й суспільство в довготривалій перспективі» [3, с. 74–75]. На основі сучасних розробок і технологій форсайт спроможний уловлювати майбутні проривні тенденції. Він передбачає, які напрями розвитку для країни, регіону чи певної галузі будуть найперспективнішими відповідно до запитів індивідів.

На базі різних методик форсайту, у результаті експертних оцінок можна виокремити фактори впливу на вітчизняну систему освіти, або форсайтфакторів. Їх можна поділити на три умовні групи – форсайтфактори можливості, загрози та виклику.

Важливим показником сучасного освітнього процесу є значне скорочення накопичення знань у навчанні. Науковці вважають, що наразі важливо розвивати понятійне мислення, креативні здібності, надавати змогу реалізувати науководослідницькі проекти, формувати навички користування сучасними технологіями в різних сферах життєдіяльності. На думку низки педагогів, така система освіти (насамперед середньої) є найкращою у світі. Нині немає сенсу заповнювати голови учнів певними відомостями про основи різних предметів. Найголовніше в сучасній освіті – це функціональна грамотність, тобто вміння користуватися довідниками й електронними ресурсами, за допомогою яких завжди можна знайти потрібну інформацію. Про це говорить український письменник і фундатор нової освіти В Співаківський: «Чи пам'ятаєте ви значення валентності кальцію або косинусу 45 градусів? Чи зможете сформулювати закон Джоуля–Ленца? І чи сильно допомогли вам ці знання в житті? А де ж навчання іншим, не менш важливим цінностям, які повинні надати випускнику конкурентні переваги перед іншими людьми, коли приходить час влаштуватися на роботу» [4, с. 18–19].

Орієнтація економічної освіти на одержання корисних знань забезпечує пристосування індивідів до реалій світу, який швидко змінюється. Найяскравіше така тенденція спостерігається в освоєнні нових інформаційних технологій і гаджетів. Потрібно зазначити, що адаптація має винятково важливе значення, і полягає не лише в механічному виконанні звичних операцій: сформована адаптивна компетенція означає бажання та здатність змінюватися та безперервно збагачувати власний досвід. Окрім того, вона слугує «необхідною основою для формування властивості застосовувати отримані навички в нових умовах для вирішення навчальних завдань в іншому контексті» [3, с. 97].

Важливим показником економічного навчання є перехід системи вищої освіти до практико-орієнтованої дуальної моделі навчання, яка передбачає, що теоретична підготовка відбувається на базі освітньої організації, а практична – на виробництві або фірмі. Для цього потрібно застосовувати досвід соціоніки, відповідно до якого використовуються неоднакові підходи під час навчання різних індивідів. У контексті теорії соціоніки кожній людині від народження притаманний певний тип психіки, який залишається незмінним упродовж усього життя. Знаючи їх, можна створити групи, де зібрані учні, з подібними властивостями мислення, емоцій і сприйняття інформації. Розробка навчальних програм з урахуванням психічних відмінностей конкретних індивідів надає можливість істотно підвищити якість їхнього навчання в плані досягнення насамперед корисних знань.

У сучасному контексті освіта – соціальне явище, спосіб становлення й визначення проявів особистісної творчої, неординарної, нестереотипної самореалізації, індивіда в суспільстві. Формування особистості можливе лише завдяки особистіснотворчому потенціалу, що буде сприяти її внутрішньому самовдосконаленню протягом усієї свідомої життєдіяльності. Це є підтвердженням постійного процесу самоосвіти й самореалізації людини, здатної в складній, спонтанній, динамічній і мінливій реальності самостійно розв'язувати проблеми, які виникають. Саме постійний вихід людини на нові рівні особистісного розвитку дасть їй змогу покращувати власну діяльність. Суть сучасної освіти полягає в тому, щоб допомогти індивіду реалізувати

свої творчі задатки та сприяти успішному їхньому розкриттю. Оскільки в наш час постійно модифікується безпосереднє середовище людської життєдіяльності, то людина змушена адаптуватися до світу, у якому повсякчас змінюються вимоги. У цьому плані є різкий поворот у бік економічної методології та практики її реалізації [2, с. 203].

Економічна пізнавальна діяльність специфічна, оскільки вона пов'язана зі збагаченням суб'єкта новими нюансами складних взаємин між ними і вже суб'єктивним довіллям. Тобто, навколишнє середовище розглядається як продовження суб'єкта. Спираючись на сказане, можна дійти висновку, що практичне вимірювання, яке реалізується в економічному пізнанні (осягненні), окреслюється як постійне ствердження новизни в цих практичних зв'язках. Практика економічного пізнання запроваджує певний унікальний зміст на рівні осягнення. Визнання цього факту засобом розкриття навколишньої дійсності включається в зміст сучасної соціальної картини світу. Це створює особливі труднощі в її розкритті, оскільки потрібно виявляти неповторність світу, а не задовольнятися його усталено-статусним станом. Оскільки сьогодні в соціальному житті на передній план виходить економічна складова, то на картину світу чекає її конструктивне пізнання і доповнення.

Важливість економізації полягає і в тому, що лише за допомогою її смислових, епістемологічних можливостей можна розкрити сутність сучасної людини, розвиток якої пов'язаний із задоволенням її матеріально-споживчих потреб. Окрім потреб, пов'язаних із виживанням і соціалізацією, людина стала більш чітко усвідомлювати потребу в самоактуалізації та самоздійсненні. Останнє засвідчує актуальність суб'єктсуб'єктного (а не суб'єктоб'єктного) підходу, що розробляється у філософії освіти. Можливість реалізації здійснюється за умови оволодіння значним обсягом знань. Однак потрібно враховувати, що ці знання створили умови для людини бути рефлексивною, такою, що усвідомлює свої потреби і цінності, вільною в прийнятті рішень. На думку Е. Гідденса, однією з особливих рис сучасного суспільства є рефлексивне засвоєння знання [8]. Під рефлексивністю розуміється постійний перегляд соціальної реальності в контексті нової інформації, що посилює актуальність і значущість суб'єкта освітньої діяльності – мислячого і знаючого.

У цьому контексті заслуговує уваги думка Елвіна Тоффлера: «Третя хвиля не створює певного ідеального супермена, героя, який живе серед нас, і докорінно змінює властивості всього суспільства. Створюється не нова людина, а новий соціальний тип. Тому наше завдання – шукати ті риси, які з найбільшою ймовірністю будуть цінуватися цивілізацією майбутнього. Вони породжуються напругою, наявною між внутрішніми потребами чи бажаннями багатьох індивідів і зовнішнім впливом суспільства. Але, сформувавшись одного разу, загальні риси характеру впливають на економічний і соціальний розвиток суспільства» [9, с. 74].

Саме такого типу людина постійно прагнула до інновацій, і в їх контексті до корисних знань. Так, Дж. Мокір зазначає: «не буде ні ліберальним заблудженням, ні наївністю вважати, що викликане ними прискорення економічного зростання після 1750 р. вплинуло на світ більшою мірою, ніж всі інші соціальні та політичні зміни разом взяті. Секрет процвітання ХХ ст. полягає в промислових революціях ХІХ ст., а ті відбулися завдяки інтелектуальним змінам, які принесло з собою Просвітництво, що їм передувало. У створенні світу, у якому корисні знання використовувалися з такою рішучістю і цілеспрямованістю, яких не знало ще жодне суспільство, і полягає унікальний західний підхід, що породив сучасний матеріальний світ» [6, с. 380].

З урахуванням вищесказаного, потрібно зазначити, що нові параметри освіти вимагають практичної діяльності в здійсненні низки концептуально визначених векторів, серед яких можна виокремити такі:

- реалізація теоретичних і методологічних вимог щодо вибору економічно виражених варіантів навчання, що дає змогу змістити акценти в бік розкриття нових можливостей людського мислення (міждисциплінарне знання та синтетичне спрямування стосовно розвитку думки);
- не спостереження, а участь у процесі, що обумовлює перехід від «розірваності» існування у свідомості людини до холістичного світорозуміння;

– діалогічний розвиток як «міст» між системою та її частинами, на основі чого виникає не протиставлення, а взаємодія, узгодженість, осмислення нового цивілізованого досвіду, його підстав і перспектив;

– розстановка акцентів не стільки на статусній структурності, скільки на процесуальній динаміці осмислення та смислоутворення, що є результатом глибокого особистісного досвіду, а також вираженням людської свободи;

– здійснення парадигмального залучення до сучасного навчально-виховного процесу ідей і методів концепцій корисного знання, сформованого на основі економічного просвітництва та економіки знань.

Для нової конфігурації освіти сьогодні більш необхідні не стільки результати і практика досвіду пізнання, скільки оволодіння методами наукової освіти, що необхідно для забезпечення досягнення корисного знання. Сучасна освіта має стати процесом вільного вибору, що потребує від того, хто навчається, схильності до креативної рефлексії. Людина не лише отримує освіту, а й сама перетворює світ, створює своє розуміння та бачення, формує його теоретичне осмислення. У такому варіанті освіта стає способом проектування людиною своєї життєдіяльності.

Новий погляд на освіту та її місію дасть змогу подолати обмеженість, її недооцінку в суспільному розвитку. Призначення освіти нашого століття полягає у становленні по-іншому зрозумілого індивідуально-особистісного начала в людині як соціально-відповідального суб'єкта життєдіяльності. Саме це і дозволить їй, діючи мобільно, гнучко і нестандартно в постійно мінливих соціальних реаліях, долати труднощі, життєві проблеми, шукати сенс життя, не дозволяючи негативу та зростаючому штучному оточенню людини диктувати людській спільноті нелюдські умови життя.

Ситуація, що склалася в сучасному світі, потребує іншого концептуального підходу до осмислення та оновлення стратегії освіти загалом, нових підходів так само, як і сучасна освіта. Майбутнє країни, як і цивілізації загалом, полягає в розвитку раціонально організованої освітньої системи, основою якої є орієнтація на практичне входження в реалії інформаційно-цифрового світу. Важливе значення в реалізації цього завдання займає програма наукової освіти. Її спрямованість на залучення учнів до наукового дослідження відкриває можливості одержання корисного знання, головного фактору розвитку нашої цивілізації.

Використані літературні джерела

1. Гальченко М. С. Наукова освіта: епістема, техне, творчість: монографія / М. С. Гальченко. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. – 336 с.
2. Кремень В. Г. Людина у викликах цивілізації: від минулого до майбутнього: Людина. Освіта. Соціум : монографія / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – Київ : Грамота, 2020. – 248 с.
3. Саух П. Ю. Сучасна освіта: портрет без прикрас: монографія / П. Ю. Саух. – Житомир : Вид-во ШДУ ім. І.Франка, 2012. – 382 с.
4. Співаковський В. М. Освітній вибух / В. М. Співаковський. – Київ : ЧФ «МУВЦ» «Гранд Ексмо», 2011. – 436 с.
5. Kyznetts Simon. Economic Growth of Nations / Simon Kyznetts. – Cambridge University Press, 1971.
6. Mokyr Joel. The Gifts of Athena. Historical Origins of the Knowledge Economy / Mokyr Joel. – Princeton University Press, 2002.
7. Morin E. La tête bien faite. Repenser la réformer la pensée / E. Morin. – Paris : Editions du Senil, 1999.
8. Giddens Anthony. The Consequences of Modernity / Anthony Giddens. – Cambridge : Polity Press, 2008.
9. Toffler Alvin. Revolutionary wealth hovit will be Created and Howit will / Toffler Alvin and Heidi Toffler. – Gurtis Brown Ltd, 2006.

References

1. Halchenko, M. S. (2022). *Naukova osvita: epistema, tekhn, tvorchist* [Scientific education: episteme, technique, creativity]. Kyiv. 336 p. [in Ukrainian].

2. Kremen, V. H., & Ilyin, V. V. (2020). *Lyudyna u vyklykakh tsyvilizatsiyi: vid mynuloho do maybutnoho: Lyudyna. Osvita. Sotsium. [Man in the challenges of civilization: from the past to the future: Man. Education. Society]*. Kyiv. 248 p. [in Ukrainian].
3. Saukh, P. Yu. (2012). *Suchasna osvita: portret bez prykras [Modern education: portrait without decorations]*. Zhytomyr, 382 p. [in Ukrainian].
4. Spivakovskyy, V. M. (2011). *Osvitniy vybukh [Educational explosion]*. Kyiv, 436 p. [in Ukrainian].
5. Kyznetts, Simon (1971). *Economic Growth of Nations*. Cambridge University Press.
6. Mokyr, Joel (2002). *The Gifts of Athena. Historical Origins of the Knowledge Economy*. Princeton University Press.
7. Morin, E. (1999). *La tête bien faite. Repenser la réformer la pensée*. Paris.
8. Giddens, Anthony (2008). *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
9. Toffler, Alvin & Heidi, Toffler. (2006). *Revolutionary wealth hovit will be Created and Howit will*. Gurtis Brown Ltd.

Savchuk Nataliia

ECONOMIC EDUCATION WITHIN THE PARAMETERS OF CONTEMPORARY SOCIETY CHALLENGES: FROM SCIENCE TO “APPLIED KNOWLEDGE”

Summary.

The article examines the modernization of the education system in Ukraine within the context of its integration into the economic, political, and socio-cultural framework of the European Union. This accelerated path is facilitated by the active development of scientific education, focused on research to discover the new and generate novel values. The article emphasizes that contemporary life necessitates a fundamental ability to pose and resolve problems, imbuing knowledge with practical significance. The author contends that economic education is the principal catalyst for these changes, leading to the acquisition of valuable knowledge.

The orientation of economic education towards attaining practical knowledge facilitates the adaptation of individuals to the dynamics of a changing world, fostering practical thinking, creative aptitudes, and the cultivation of skills in utilizing modern technologies across various spheres of social and economic activities. An important indicator of economic education, as emphasized in the article, is the transition of the education system towards a practical-oriented dual learning model, which involves theoretical preparation within educational institutions and practical training within the realm of production or businesses. The specificity of economic education is linked to enriching the individual and the content of the contemporary social landscape. This situation demands a new social archetype, the general traits of which impact the economic and social development of society. In the creation of the modern world, as underscored in the article, useful knowledge has played a direct role, with sources rooted in intellectual shifts that have given rise to technological innovations, material prosperity, and social benefits as the foundation of contemporary civilization.

Keywords: scientific education; useful knowledge; learning; individual; technologies; creativity.

Стаття надійшла до редколегії 28 серпня 2023 року

УДК 165.191

DOI: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2\(31\)-20-25](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2(31)-20-25)

Льїна Антонїна,
м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0001-7260-8398>

**ОСНОВНІ АСПЕКТИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ:
МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС**